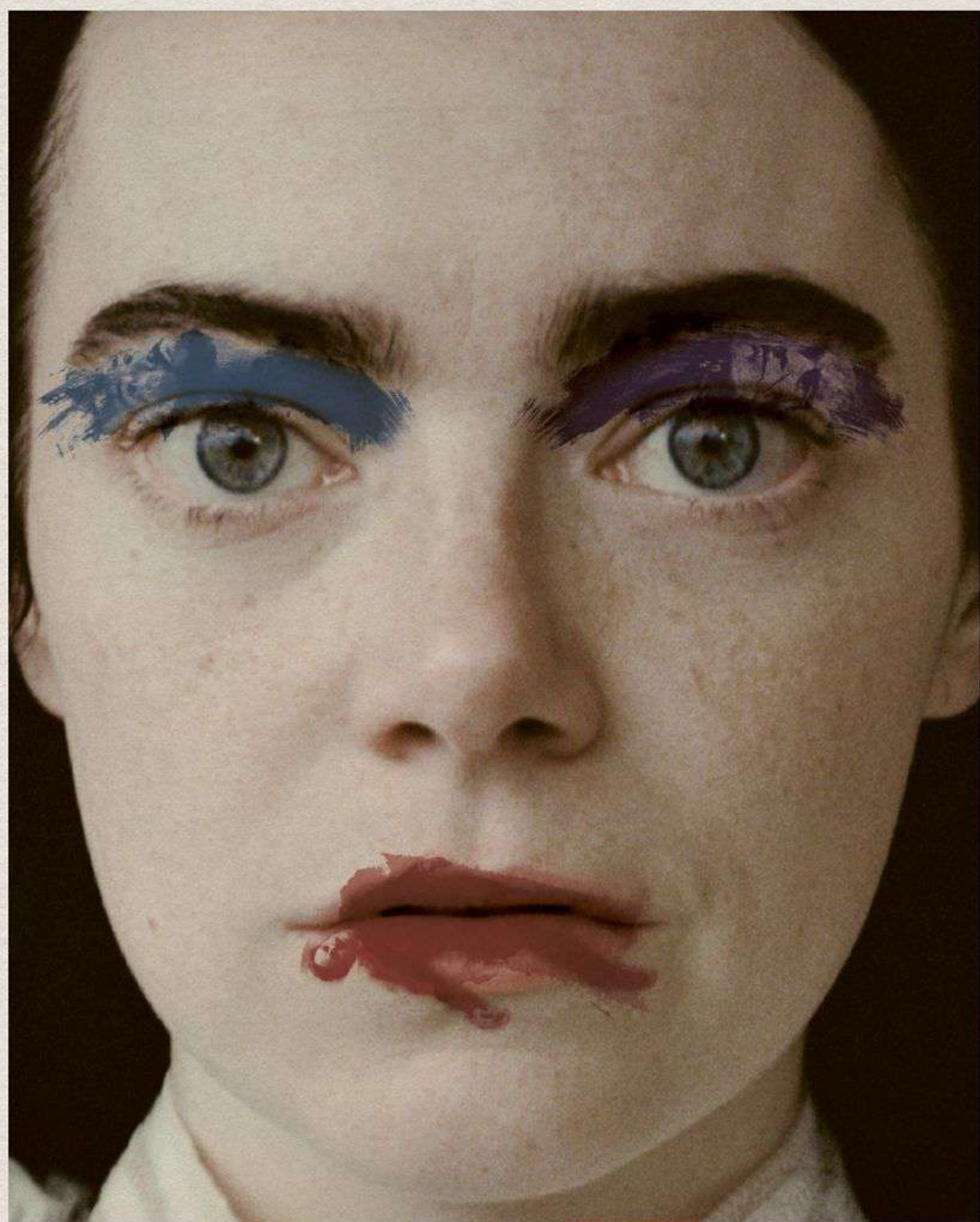

A L A S D A I R G R A Y

CHUDIATKA

PREKLAD
LUCIA
HALOVÁ

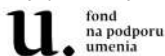
INAQUE

Alasdair Gray

CHUDIATKA

Preklad tejto knihy vo forme štipendia podporil
z verejných zdrojov Fond na podporu umenia.

Alasdair Gray
POOR THINGS

COPYRIGHT © Alasdair Gray 1992

TRANSLATION © Lucia Halová 2026

COPYEDITING Martina Kubealaková

COVER © Arriba!

POOR THINGS film artwork © 2023 20th Century Studios. All Rights Reserved

SLOVAK EDITION © Inaque 2026

ISBN 978-80-8207-328-0

ISBN e-book 978-80-8207-329-7

Všetky práva sú vyhradené. Žiadna časť tejto publikácie sa nesmie kopírovať
a rozmnožovať so zámerom ju rozširovať v akejkoľvek forme alebo akýmkoľvek spô-
sobom bez písomného súhlasu vydavateľa.

Alasdair Gray

CHUDIATKA

INAQUE

CHUDIATKA

PRÍHODY

Z

MLADOSTI

MUDr. ARCHIBALDA

MCCANDLESSA,

ŠKÓTSKEHO

HYGIENIKA

UPRAVIL

ALASDAIR GRAY

Errátum

Lept na strane 192 nezobrazuje profesora Jeana Martina Charcota, ale grófa Roberta de Montesquiou-Fezensac.

Doktor Archibald McCandless (1862 – 1911) sa narodil vo Whauphille v Gallowayi ako nemanželský syn istého zámožného nájomcu pôdy. Študoval medicínu na Glasgowskej univerzite, krátko pracoval ako sekundár na chirurgii a hygienik, neskôr sa venoval literatúre a vzdelávaniu svojich synov. Jeho kedysi slávne dielo *Svedectvo o Sawneym Beanovi* je nesp spravodlivo prehliadané a jeho manželka tajila prvé vydanie jeho veľdiela, životopisnej knihy *Chudiatka*. Nedávno ho znovuobjavil glasgowský historik Mike Donnelly a tento čudný príbeh, strhujúci ako Hoggová *Spoved' ospravedlneného hriešnika*, v roku 1992 získal ocenenie Whitbread Award a *Guardian Prize*.

Editor Alasdair Gray sa narodil v Riddrie v Glasgowe v roku 1934 ako syn výrobcu kartónových škatúl a príležitostného horského sprievodcu. Získal diplom Škótskeho vzdelávacieho inštitútu v odbore dizajn a nástenné maľby a dnes je z neho tučný, plešatý, astmatický ženatý chodec, ktorý sa živí písaním a navrhovaním vecí.

**VENUJEM
SVOJEJ ŽENE
MORAG**

ÚVOD

Lekár, autor tohto rozprávania o svojich mladíckych skúsenostiach, zomrel v roku 1911 a čitatelia, ktorí nemajú potuchy o odvážne experimentálnych dejinách škótskej medicíny, ho zrejme budú mylne pokladať za grotesknú fikciu. Tí, ktorí preskúmajú dôkazy uvedené na konci tohto úvodu, však nebudú pochybovať, že v poslednom februárovom týždni roku 1881 na adrese Park Circus 18 v Glasgowe geniálny chirurg použil ľudské pozostatky, aby vytvoril dvadsaťpäťročnú ženu. Miestny historik Michael Donnelly so mnou nesúhlasí. Práve on zachránil text, ktorý tvorí najväčšiu časť tejto knihy, takže musím opísať, ako ho našiel.

Život v Glasgowe bol v sedemdesiatych rokoch 19. storočia veľmi vzrušujúci. Veľké priemyselné prevádzky, ktoré toto miesto stvorili, sa zatvorili a presunuli sa na juh, zatiaľ čo zvolení zástupcovia (z dôvodov, ktoré by vám vysvetlil každý politický ekonóm) nakupovali mnohoposchodové obytné domy a neustále sa rozrastajúcu diaľničnú sieť. V múzeu miestnej histórie na Glasgow Green kurátorka Elspeth Kingová a jej asistent Michael Donnelly pracovali nadčasy, aby získali a uchovali dôkazy o miestnej kultúre, ktorú všemožne postrkovali do minulosti. Od prvej svetovej vojny mestská rada nedala múzeu miestnej histórie (nazývanému Palác ľudu) žiadne financie na nákup nových exponátov, takže Elspeth a Michael akvizície takmer výlučne zachraňovali z budov určených na demoláciu. Prenajali si sklad v Templetonovej fabrike na koberce (ktorá sa mala čoskoro zatvoriť) a tam

Michael Donnelly nanosil nálezy ako vitrážové okná, keramické dlaždice, divadelné plagáty, vľajky rozpustených odborových organizácií a všelijaké historické písomnosti. Elspeth Kingová mu občas pomáhala pri jeho práci, keďže inak ich personál tvorili asistenti, ktorých im posielalo vedenie mestskej galérie v Kelvingrove a neboli platení, aby vyťahovali predmety zo špinavých a nebezpečných budov. Samozrejme, ani Elspeth a Michaela za to nikto neplatil, takže nové a veľmi úspešné výstavy, ktoré inštalovali, nestáli mestskú radu takmer alebo vôbec nič.

Raz ráno, keď Michael Donnelly prechádzal centrom mesta, zbadal kopu staromódnych škatuľových zaraďovačov na kraji chodníka, očividne ich tam niekto vyložil, aby ich smetiari odviezli a zlikvidovali. Keď do nich nazrel, našiel listy a dokumenty zo začiatku storočia, vyradené zo zrušenej právnickej kancelárie. Moderná firma zdedila starú kanceláriu a povyhádzovala všetko zbytočné. Listiny sa týkali najmä majetkových záležitostí medzi jednotlivcami a rodinami, ktoré pomáhali formovať mesto v jeho začiatkoch, a Michael si medzi nimi všimol meno prvej lekárky, ktorá promovala na Glasgowskej univerzite, meno, ktoré v súčasnosti poznajú iba historici zaoberajúci sa hnutím sufražetiek, hoci kedysi napísala fabiánsky pamflet o zdraví. Michael sa rozhodol odviezť dokumenty taxíkom a v pokoji sa v nich prehrabať, ale najprv zatelefonoval do firmy, ktorá ich vyložila, aby si vypýtal povolenie. Zamietli mu ho. Starší partner (známy právnik a miestny politik, ktorého tu nebudeme menovať) Michaelovi povedal, že nazretím do spisov sa dopustil trestného činu, keďže nie je ich vlastníkom a sú určené do mestskej spaľovne. Tvrdil, že každý právnik je viazaný zachovať klientove záležitosti v tajnosti, aj keď kanceláriu zdedil, a bez

ohl'adu na to, či klient ešte žije alebo už nie. A to sa dá jedine tak, že sa zlikvidujú dôkazy o existencii týchto záležitostí, a ak Michael Donnelly čokoľvek z kopy určenej na likvidáciu zachráni, bude obvinený z krádeže. Michael teda nechal kopu kopou, až na maličkosť, ktorú si vložil do vrečka predtým, ako sa dozvedel, že pácha zločin.

Išlo o zapečatený balíček označený nápisom vyblednutým hnedým atramentom: *Majetok MUDr. Victorie McCandlesovej / Do pozornosti jej najstaršieho vnúčaťa alebo žijúceho pozostaleho po auguste 1974 / Neotvárať pred týmto dátumom*. Nedávno to ktosi cikcakovito preškrtol moderným gulôčkovým perom a pod to napísal: *Žiadni žijúci pozostali*. Pečať na balíku bola na jednej strane zlomená a papier roztrhnutý, ale nálezca považoval knihu a list vnútri za také nezaujímavé, že ich bezohľadne napchal späť – obe písomnosti trčali a list bol dokrčený, nie poskladaný. Arcizlodej Donnelly všetko podrobne preskúmal v Paláci ľudu počas prestávky na čaj.

Kniha mala 18,5 krát 10,5 centimetra a bola viazaná v čiernom plátne s bizarným ornamentom odtlačeným na doskách. Na predsádku niekto napísal sentimentálnu básničku. Na titulnej strane stálo vytlačené: *PRÍHODY Z MLADOSTI ŠKÓTSKEHO HYGIENIKA / MUDr. Archibalda McCandlessa / Lepty William Strang / GLASGOW: autorovi vydal ROBERT MACLEHOSE & COMPANY, univerzitná tlačiareň, 1909*. Nevelmi povzbudivý názov. V tých rokoch vychádzalo veľa plytkých, utáraných kníh s titulmi ako *Listy z inšpektorovho zápisníka* a *Názory a predsudky Franka Clarka, obhajcu*. Ak autor zaplatil vydavateľovi za ich vydanie (ako v tomto prípade), boli zvyčajne nudnejšie než tie,

za ktoré vydavateľ zaplatil autorovi. Keď Michael otočil stranu na prvú kapitolu, uvidel typický nadpis tej doby:

KAPITOLA PRVÁ

Moja matka – môj otec – Glasgowská univerzita a prvé životné zápasy – profesorov portrét – finančná ponuka, odmietnutá – môj prvý mikroskop – rovnaká inteligencia

Michaela Donnellyho najviac zaujali Strangove ilustrácie, všetko portréty. William Strang (1859 – 1921) bol škótsky výtvarník, narodil sa v Dumbartone a študoval v Legrosovom ateliéri na umeleckej škole Slade School of Art v Londýne. Dnes je známy skôr svojimi rytinami než mal'bami a niektoré z jeho najlepších diel vznikli ako knižné ilustrácie. Lekár, ktorý si mohol dovoliť zaplatiť Stranga, aby vyleptal obrázky ku knihe vydanej na vlastné náklady, musel mať oveľa vyšší príjem než bežný hygienik, a predsa Archibald McCandless, ktorého portrét sa nachádza na frontispise, nevyzerá ako boháč ani ako lekár. Priložený list pôsobil ešte mäťujúcejšie. Napísala ho MUDr. Victoria McCandlessová, vdova po autorovi, a odkazuje v ňom neexistujúcemu potomstvu, že kniha je plná lží. Tu je časť z neho:

V roku 1974... všetci žijúci členovia mccandlessovskej dynastie budú mať dvoch starých otcov a štyroch prastarých otcov a ľahko sa zasmejú na výstrednosti jedného z nich. Ja sa na tejto knihe nedokážem smiať. Striasa ma z nej a ďakujem Životnej sile, že môj zosnulý manžel dal vytlačiť a zviazať iba jediný výťah. Spálila som každú časť útržok pôvodného rukopisu... a spálila by som aj tento výťah, ako sám naznačuje... ale, žiaľ!, je to takmer jediný dôkaz, že ten starý blázon existoval. Navyše zaň zaplatil značnú sumu... Je mi jedno, čo si o nej pomyslia [budúce

generácie], *hlavne aby si ju žiadny môj súčasník nespájal SO MNOU.*

Michael pochopil, že kniha aj list si zaslúžia mimoriadnu pozornosť, preto ich odložil k ostatnému materiálu, že ich preskúma, keď si nájde čas.

A tak tam ležali. V to popoludnie sa dozvedel, že starú Teologickú fakultu Glasgowskej univerzity vypratávajú z dôvodu renovácie, ktorú má na starosti developerská firma. (Dnes sú tam luxusné byty.) Michael zistil, že sa tam nachádzala viac než desiatka veľkých zarámovaných olejomalieb škótskych duchovných z osemnásteho a devätnásteho storočia, a aj tie by zhoreli v mestskej spaľovni v Dawsholm Parku, keby ich nevyrezal z rámov (boli priskrutkované k stene v úctyhodnej výške) a neodniesol do mestskej galérie v Kelvingrove, kde im našli miesto v preplnenom sklade. Prešlo vyše desať rokov, kým si Michael Donnelly našiel čas sadnúť si nad spoločenské dejiny a nenáhľivo ich preskúmať. Z Paláca ľudu odišiel v roku 1990, keď ministerstvo kultúry Margaret Thatcherovej vyhlásilo Glasgow za oficiálne európske hlavné mesto kultúry, a pri odchode si opäť vložil do vrečka knihu aj list, ktoré (tým si bol istý) budú bezcenné pre každého, kto nastúpi po ňom – ak vôbec niekto.

Michaela Donnellyho som spoznal v roku 1977, keď ma Elspeth Kingová zamestnala v Paláci ľudu ako umelca a zapisovateľa, ale keď sa mi ozval v roku 1990, bol som už spisovateľ na voľnej nohe a spolupracoval som s viacerými vydavateľstvami. Požičal mi túto knihu s tým, že podľa neho ide o stratené veľdielo a mala by sa vydať. Súhlasil som s ním a navrhol som, že to zariadim, ak mi dá voľnú ruku pri úprave textu. Trochu váhavo na to pristúpil, keď som mu slú-

bil, že samotného textu Archibalda McCandlesa sa nedotknem. Hlavná časť tejto knihy je v podstate fak-simile McCandlessovho originálu aj so Strangovými leptami a ďalšími ilustračnými doplnkami, fotograficky verne zreprodukovanými. No zdĺhavé názvy kapitol som nahradili vlastnými pútavejšími. Napríklad tretia kapitola mala pôvodne takýto nadpis: *Objav sira Colina – zadržanie života – „Na čo to je?“ – čudesné králiky – „Ako ste to urobili?“ – zbytočná bystrosť a čo vedeli Gréci – „Dovidenia“ – Baxterov buldog – príšerná ruka*, a teraz má názov „Hádka“. Takisto som trval na tom, aby sa kniha volala CHUDIATKA. Každú jednu postavu (s výnimkou pani Dinwiddiovej a dvoch generálových príživníkov) niekto v priebehu knihy nazve „chudákmi“ či úbožiakmi, alebo si to vravia samy. List od ženy, ktorá sa nazýva „Victoria“ McCandlessová, uvádzam ako epilóg. Michael by ho radšej použil ako úvod, lenže keby si ho čitatelia prečítali najprv, pristupovali by k samotnému textu s predsudkami. Ak si ho prečítame až na záver, jasne vidíme, že je to list narušenej ženy, ktorá sa snaží skryť pravdu o začiatku svojho života. Navyše žiadna kniha nepotrebuje dva úvody a ja už píšem tento.

Obávam sa, že s Michaelom Donnellym sa na tejto knihe nezhodneme. On ju pokladá za fiktívny príbeh s čiernym humorom, do ktorého niekto umne povpletal skutočné zážitky a historické fakty, niečo ako Scottova *Stará smrteľnosť* a Hoggova *Spoved' ospravedlneného hriešnika*. Mne pripadá ako Boswellov *Život Samuela Johnsona*; láskyplný portrét ohromne dobrého, húževnatého, inteligentného a výstredného človeka, zapísaný priateľom s dobrou pamäťou na rozhovory. Ako Boswell, tak aj rezervovaný McCandless vo svojom príbehu dáva priestor listom druhých ľudí, v kto-

rých sa jeho téma ukazuje z iných uhlov, a na konci odhalí celú spoločnosť. Donnellymu som tiež povedal, že som už napísal dosť beletrie, aby som rozoznal históriu, keď ju vidím. On tvrdil, že napísal dosť o histórii, aby rozoznal vymyslený príbeh. Na toto som mal jedinou odpoveď – musel som sa stať historikom.

Nuž som sa ním stal. Po pol roku rešeršovania v archívoch Glasgowskej univerzity, v glasgowskom archíve Mitchellovej knižnice, v Škótskej národnej knižnici, v Hlavnom registri v Edinburghu, v Somerset House v Londýne a v Národnom novinovom archíve Britskej knižnice v Colindale som zhromaždil dostatok materiálu, ktorý dokazoval, že McCandlessov príbeh je utkaný z faktov. Niektoré dôkazy dokladám v závere knihy, ale väčšinu z nich tu a teraz. Čitatelia, ktorí chcú iba priamo vyrozprávaný dobrý príbeh, by mali hneď prejsť na hlavnú časť knihy. Profesionálni pochybovači si ho môžu vychutnať, len čo prebehnú túto chronológiu udalostí.

29. augusta 1879 Archibald McCandless nastupuje ako študent medicíny na Glasgowskú univerzitu, kde Bohemund Baxter (syn slávneho chirurga a sám praktizujúci chirurg) pôsobí ako asistent na katedre anatómie.

18. februára 1881 z rieky Clyde vytiahnu telo tehotnej ženy. Policajný chirurg Bohemund Baxter (bytom Park Circus 18) potvrdí smrť a ženu opíše ako „približne dvadsaťpäťročná, vysoká meter osemdesiat, tmavohnedé vlnité vlasy, modré oči, hladká pleť a ruky nezvyknuté na ťažkú prácu; dobre oblečená“. Vyjde oznam o nájdení tela, ale nikto sa oň neprihlási.

29. júna 1882 pri západe slnka sa popri Clyde rozľahne čudný zvuk, a hoci sa o ňom veľa diskutuje v miestnej tlači celé dva týždne, nedospeje sa k uspokojivému vysvetleniu.

13. decembra 1883 Duncan Wedderburn, advokát, zvyčajne bytom v matkinom dome na Aytoun Street 41 v Pollokshieldsi, je prijatý do Glasgowského kráľovského ústavu pre choromyselných ako nevyliciteľne duševne chorý. O dva dni nato vyjde v *Glasgow Herald* takáto správa: „Minulú sobotu popoludní sa viacerí ľudia sťažovali na políciu, že jeden z rečníkov na otvorenom pódii v Glasgow Green používa neslušné výrazy. Privolaný strážnik našiel rečníka, úctyhodne oblečeného muža pred tridsiatkou, ktorý sa hanlivo vyjadroval o vážnom a ľudomilnom vykonávateľovi medicínskej profesie v Glasgowe, k čomu pripájal oplzlé slová a citáty z Biblie. Po vyzvaní, aby s tým prestal, rečník vykrikoval ešte viac oplzlostí a iba s veľkou námahou sa ho podarilo odviešť na policajnú stanicu na Albion Street, kde ho lekár vyhlásil za spôsobilého na zadržanie, no nie na obhajobu. Náš dopisovateľ nám oznámil, že ide o právnika z dobrej rodiny. Nie sú voči nemu vznesené žiadne obvinenia.“

27. decembra 1883 generál sir Aubrey de la Pole Blessington, kedysi prezývaný Blesk, toho času liberálny poslanec za severný Manchester, zomiera vlastnou rukou v zbrojnici svojho vidieckeho sídla Hogs Norton v Loamshire Downs. V nekrológu ani v správach o jeho pohrebe sa nespomína jeho vдова, napriek tomu, že sa oženil s dvadsaťštyriročnou Victoriou Hattersleyovou tri roky predtým a neexistuje záznam o ich odlúčení ani o jej smrti.

10. januára 1884 na základe výnimočného povolenia dochádza k podpisu manželskej zmluvy medzi Archibaldom McCandlessom, rodinným lekárom v Glasgowskej kráľovskej nemocnici, a Bellou Baxterovou, starou dievkou z Baronyskej farnosti. Svedkami sú Bohemund Baxter, člen Kráľovskej chirurgickej fakulty, a Ishbel Dinwiddiová, gazdiná. Nevesta, ženích aj obaja svedkovia majú trvalý pobyt na Park Circus 18, kde sa koná aj obrad.

16. apríla 1884 Bohemund Baxter zomiera v dome na Park Circus 18, MUDr. Archibald McCandless (ktorý podpísal úmrtný list) uvádza ako príčinu smrti „mozgovú a srdcovú zástavu spôsobenú dedičnou nervovou, respiračnou a tráviacou dysfunkciou“. *Glasgow Herald* v správe o pohrebe v Nekropole opisuje „truhlu nevšedného tvaru“ a spomína, že zosnulý zanechal celý svoj majetok pánovi a pani McCandlessovcom.

2. septembra 1886 žena, ktorá sa vydala za Archibalda McCandlessa pod menom Bella Baxterová, sa zapisuje na Lekársku školu pre ženy Sophie Jexovej-Blakovej pod menom *Victoria McCandlessová*.

Michael Donnelly mi povedal, že uvedené dôkazy by pokladal za presvedčivejšie, keby sa mi podarilo získať oficiálne rovnopisy sobášneho a úmrtného listu a fotokópie novinových článkov, ale pokiaľ mi moji čitatelia veria, je mi fuk, čo si myslí nejaký „expert“. Pán Donnelly zrazu nie je taký priateľský ako kedysi. Viní ma zo straty pôvodného výtlačku, čo je nespravodlivé. Rád by som poslal vydavateľovi fotokópiu a jemu vrátil originál, ibaže tým by sa produkčné náklady zdvihli o tristo libier. Moderné sadzacie prístroje dokážu „oskenovať“ knihu do stroja zo strojopisnej strany, ale z fotokópie by sa muselo všetko prepisovať ručne; navyše sa na knihu musel pozrieť fotografický špecialista, aby vyrobil štočky na reprodukciu Strangových leptov a faksimile Belliných listov. Jedinečné prvé vydanie sa zapatrišilo kdesi medzi editorom, vydavateľom, sadzačom a fotografom. V knižnom priemysle neustále dochádza k podobným chybám a nikomu to nie je väčšmi ľúto než mne.

Tento úvod ukončím stručným obsahom, v ktorom mierne upravené vydanie McCandlessovej knihy zastáva čestné miesto.

ÚVOD

napísal Alasdair Gray

strana 13

Príhody z mladosti MUDr. Archibalda McCandlessa,
škótskeho hygienika,

napísal MUDr. Archibald McCandless

strana 27

List o tejto knihe určený vnúčaťu či pravnúčaťu od

MUDr. „Victorie“ McCandlessovej

strana 253

KRITICKÉ A HISTORICKÉ POZNÁMKY KU KAPITOLÁM

napísal Alasdair Gray

strana 275

Poznámky som ilustroval rytinami z devätnásteho storočia, ale ilustrácie z prvého vydania Grayovej anatómie vložil do knihy McCandless, azda preto, že on aj jeho priateľ Baxter sa naučili láskavému umeniu liečiť práve z nej. Bizarný obrázok na protil'ahlej strane pochádza od Stranga a bol odtlačený v striebornej farbe na doskách pôvodného vydania.

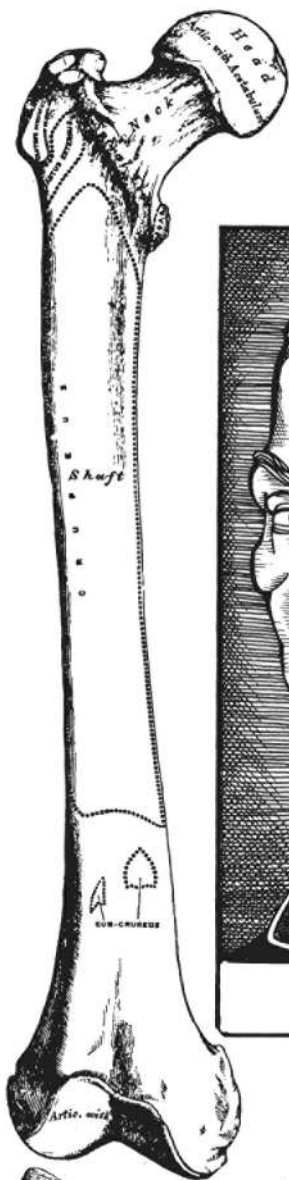
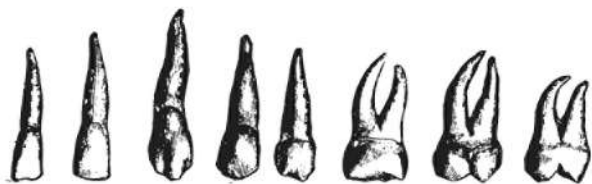
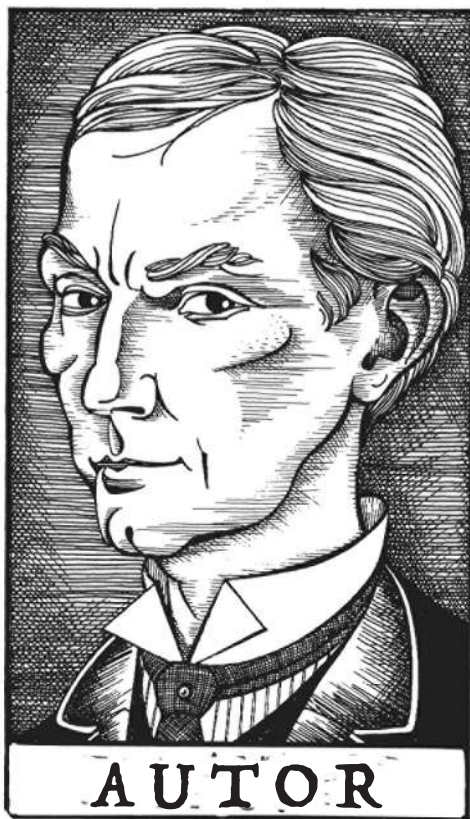
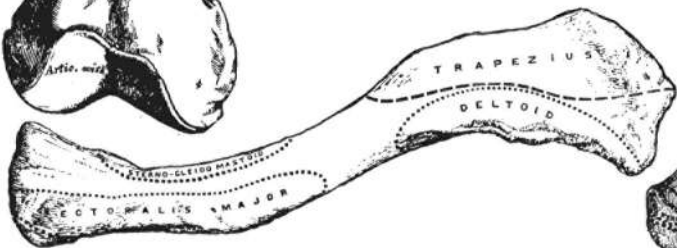
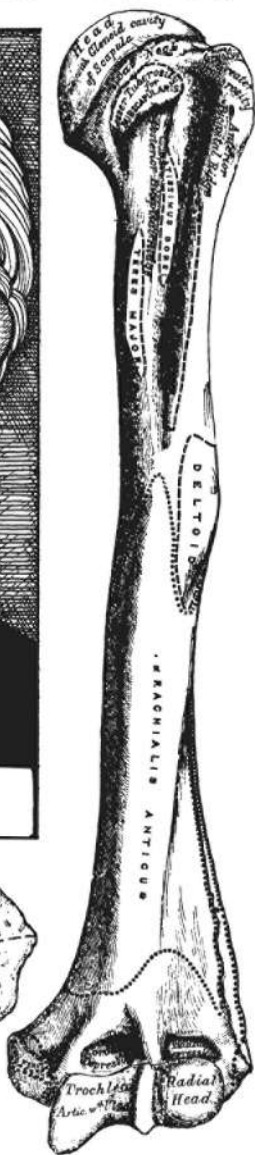

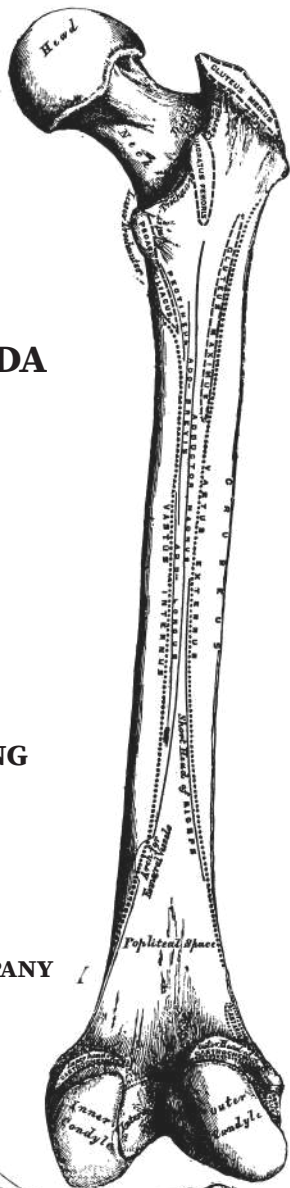
Moja drahá, milá, láskavá a slávna
lekárka,
usmej sa na túto poctu od ctiteľa škrabáka,
od tvojho trpezlivého a nudného lekárskeho
manželíka.

Pobozkaj moju poslednú knihu a (keďže ju
nemôžeš vrátiť),
precítaj si ju raz, a ak sa ti nebude páčiť,
môžeš ju spáliť!

Tvoj oddaný
Archie

Jún 1911

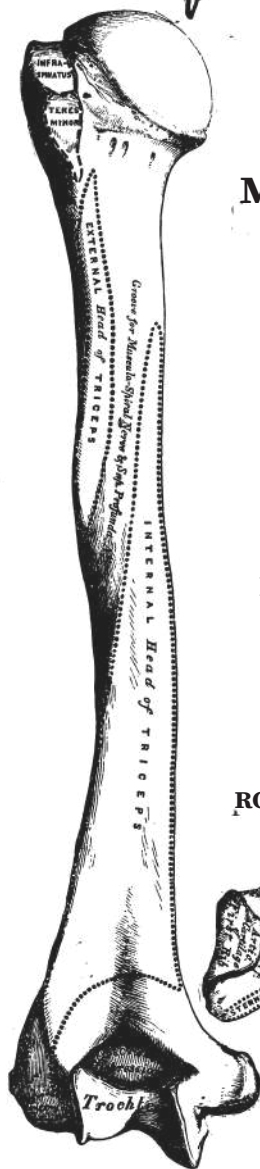
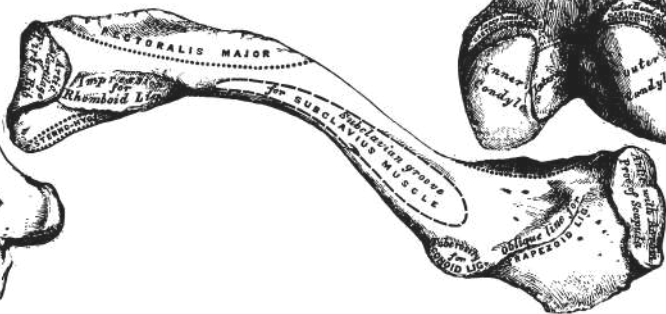

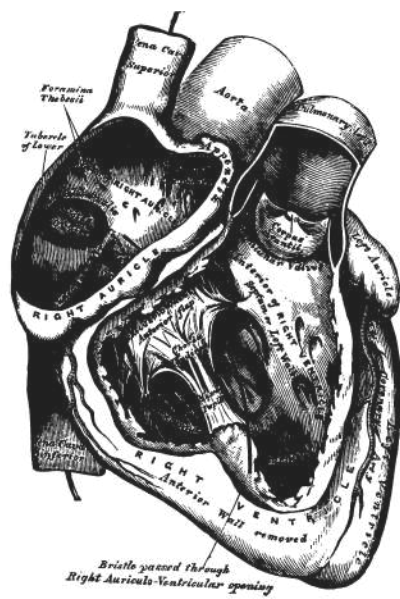

**MUDR. ARCHIBALD
MCCANDLESS**

LEPTY WILLIAM STRANG

**GLASGOW: Autorovi vydal
ROBERT MACLEHOSE & COMPANY
Univerzitná tlačiareň 1909**

**TEJ, VĎAKA KTOREJ
STOJÍ ZA TO ŽIŤ**

OBSAH

1: UTVÁRANIE MŇA	33
2: UTVÁRANIE BOHEMUNDA BAXTERA	36
3: HÁDKA	44
4: FASCINUJÚCA NEZNÁMA	49
5: UTVÁRANIE BELLY BAXTEROVEJ	55
6: BAXTEROV SEN	61
7: PRI FONTÁNE	66
8: ZASNÚBENIE	75
9: PRI OKNE	83
10: BEZ BELLY	88
11: PARK CIRCUS 18	95

WEDDERBURNOV LIST

12: Utváranie maniaka	98
13: PRESTÁVKA	118

LIST BELLY BAXTEROVEJ

14: Z Glasgowa do Odesy: Hráči	124
15: Z Odesy do Alexandrie: Misionári	145
16: Z Alexandrie do Gibraltáru: Astleyho trpké múdrosti	166
17: Z Gibraltáru do Paríža: Wedderburnov posledný let	178
18: Z Paríža do Glasgowa: Návrat	187

19: MOJA NAJKRATŠIA KAPITOLA	196
20: BOH ODPOVEDÁ	198
21: PRERUŠENIE	204
22: MOJA NAJDLHŠIA KAPITOLA	210
23: BLESSINGTONOV POSLEDNÝ BOJ	237
24: ZBOHOM	243

ILUSTRÁCIE

Portrét autora	26
Pán Bohemund Baxter	
<i>z portrétu Ajaxa MacGillicudyho R. S. A.</i>	37
Bella Baxterová	
<i>z fotografie v Daily Telegraph</i>	68
Duncan Wedderburd	99
Faksimile listu Belly Baxterovej	160
Profesor Jean Martin Charcot	192
Generál Sir Aubrey de la Pole Blessington, baronet V. K.	
<i>z London Illustrated News</i>	213
Blaydon Hattersley <i>z profilu na šekoch</i>	229

